

DVACET LET SVOBODY A RODINNÝ DŮM

„Přál bych si, aby nám Bůh dal třicet, padesát let nerušeného vývoje a pak už se ničeho nebojím.“

Tomáš Garrigue Masaryk

Před dvaceti lety se před námi v této zemi pro mnohé překvapivě rozevřel prostor nebývalé svobody. Jak zasáhla tahle zcela nová veřejná situace výstavbu rodinných domů ? Jaké dosud nevídané tvarové typy domů přinesla a posléze výrazově ustálila ?

Před dvaceti léty se i u nás konečně zhroutilo notně prožlукlé samoděržaví a ti z nás, kteří u toho tehdy byli, nikdy nezapomenou na onen opojný pocit čerstvě nabyté svobody, která se před námi náhle rozprostřela jak širá mongolská step před stádem koní Převalského. Bylo to fakt úžasné ! Jakeše jsme poslali „do koše“, Štěpána „k lopatě“, nastartovali svá embéčka a přešli poprvé hranice do západního (sic !) Německa. To byla podívaná všude kolem ! A těch nádherných barevných rodinných domů... Umiňovali si tehdy trochu zaraženě, že teď už to vezmeme do rukou jaksepatří i u nás a v televizních debatách se trochu pošetile přeli, doženeme-li Německo za deset, dvacet, sto let - nebo nikdy.

Po těchhle zářivých momentech všeobecného optimismu, jaký zažili i naši dědové v r. 1918 a naši otcové v r. 1945, bývá v této zemi již pomalu zvykem, že asi tak za dvacet let přijedou cizí tanky, v prvním případě německé a v druhém ruské - a vše jde znovu do příslovečného zeleného háje. Teď se však bohudík žádné tanky neobjevily ani z východu, ani ze západu - ba se zdá, že v horizontu našich životů už ani nepřijedou - a Masarykem vysněných padesát let klidu pro tuhle zemi se snad podaří naplnit. Pauperizovaní muslimští vrazi (bůhvíproč jim říkáme „korektně“ radikálové), putinovští postkágébáci, evropská byrokracie a absolventi plzeňských práv (těm poctivým z nich se opravdu hluboce omlouvám) představují pro naši zemi nebezpečí zatím nepoměrně menší. I když...

Bylo by snad lákavé srovnat výkony 1. republiky a naší současnosti v oblasti rodinného bydlení, pokusil jsem se o něco takového už v č. 1/2008 Dům a zahrada. Se závěrem, že nedává moc smyslu srovnávat špičkové realizace tehdejší doby, navrhované architektky, směle snášejícími srovnání se světem, a dnešní přední architektonické výkony. Časový i emoční odstup je nulový a jsa do projektování osobně „namočen“ zajisté musím právě tohle přenechat jiným, povolanejším. Daleko spíše než o excelentní, leč ojedinělé stavby jde ale o něco jiného: o mainstream, či chcete-li průměr této

výstavby, vytvářené místními, dnes už často „bezejmennými“ staviteli a podnikateli. Právě tyhle stavby totiž ovlivňují tvář země mnohem zásadněji. Napsal jsem tehdy, co mohu než opakovat: „Bývalo běžné, že projekt zpracoval (či alespoň) podepsal sám majitel takového stavebního podnikatelství, aby posléze stavbu také vyvedl se svými zedníky, tesaři, pokrývači a políry. Česká i moravská města, městečka i vesnice jsou dodnes svědectvím nejen jejich schopnosti postavit pěkný dům, ale i jejich autorského rukopisu. Vily a vilky stavitele Komance si v Blatné nespletete, stejně jako v Plzni domy stavitele Fíny. Zůstává delikátní obžalobou pozdějších let komunistické éry, že právě tyto stavby měly většinou místně nejvyšší společenskou přitažlivost i standard, hodně převyšující tehdejší škatulovité novostavby. Však také sloužily jako příbytek nejednoho soudruha tajemníka.“

Dnes bych ale svedl raději tenhle tok do jiného řečiště: pojd'me se podívat, jaké tvarové typy rodinných domů povstaly u nás v posledním dvacetiletí. Snad to bude procházka zajímavá. Říkám-li ale, že se podíváme na typy domů, nemám tu tedy na mysli nezobecnitelné stavební výkony - ať už s plusovou či minusovou hodnotou. Typ chápu jako něco opravdu ustáleného, opakovaného a obecně osvojeného, jako nositele charakteristických vlastností a znaků pro velkou skupinu staveb.

Už brzy po listopadovém převratu naše kroky povedou kolem domů, které dnes označujeme ironickým, leč docela trefným pojmem podnikatelské baroko. První část názvu je odvozena od nejfrekventovanějších investorů (tehdy většinou obchodníků ve fialových sakách), druhá má snad poukázat na hýřivou tvarovou bohatost a snahu po omračujícím působení této architektury jakožto parodii (pochopitelně nechtěnou) na stavitelské výkony protireformace. Typ domu, který nazývám *Vražda z bezradnosti*, však zdaleka nenese jen dekor barokního ražení, kdepak, jeho hýření prochází napříč věky jak chvályhodná snaha našich poslanců omezit si imunitu politickými stranami: od románských rotundovitých arkýřů, přes renesanční římsy a balustrády, barokové „zaklenuť“ oken až po empírové polosloupky či čistě modernistické zimní zahrady. Opravdu divá změt' ! Všechno natřeno broskvičkovou oranžovou v kombinaci se zelenkavými šambránami kolem plastových vrat do garáže: pohleďte, čeho je schopen český teplákový parvenu !

Přidá-li se k tomu ještě nějaké to vyřezávané prkénko a lucernička, vzniká už opravdu výbušná směs, kterou pracovně označuji *Miluščin sen*. Postavila si to rodina, kde on pracoval jako číšník v Rakousku či Anglii a ona zatím doma pilně provozovala vlastní nehtové studio, snila nad Oškivkou Katkou, Divokým andělem, Esmeraldou či podobným krmivem a četla časopisy pro ženy a dívky i

komiksové vydání Starých pověstí českých. Nabyla tak dojem, že naše doba je moc krutá a rychlá, zatímco 19. století bylo jaksepatří v pohodě, Napoleon byl statečný a krásný a František Josef sice starý, ale šikézni. Nebo třeba Eliška Přemyslovna, pandur Trenck či markýza de Pompadour ! Tuhle zálibu ve starých dobrých časech bylo ovšem nezbytně třeba v podobě domu nějak vyjádřit, stejně jako společenské postavení jeho majitelů ! Útěchou mi zůstává, že těchto domů dnes už skoro nepřibývá, ba bývají houfně (a často marně) nabízeny k prodeji. To mlčení přátel o domě při jejich první návštěvě u nás v novém hnízdečku musí být hrozné, stejně jako muka, když pak v sousedství vyrůstají domy, které náš dům usvědčují z nevkusu a nás z neváženosti a povrchnosti...

Ale spěchejme směle dál. Ve druhé polovině devadesátých let se v Česku etabloval morfologicky neokoukaný typ domu do tvaru písmene L: jako byste čtverec rozdělili křížem na čtvrtiny a jednu vynechali. Tady se ocitla venkovní terasa, buď pod jakýmsi podloubím či jen pergolou. Dům vytvářel dosti uzavřenou formu, zvýrazněnou valbovou střechou s četnými vikýři nejrůznějších tvarů. Přesahy střech, hodně reliéfní krytina a dělená okna ukazovaly sice také k historickým vzorům, ale tyhle domy už byly o notnou porci vkusu kultivovanější. Jejich hlavní devizou byla nevzrušivá sice, ale osvědčená vnější i vnitřní forma a ve svém provedení bez obloučků a přídavného dekoru, bez trojúhelníkovitých vikýřů a nalepených říms z močoviny představují dodnes bydlení se standardem dosti uspokojivým. Těmhle domům říkám *Vymazlená El* a jsou podle mého názoru ukázkou toho, co udělá detail řešení s takřka univerzálním konceptem: od slušného, tichého a nenápadného děvčete od vedle po agresivní a našminkovanou pouliční bréču. Ve čtenářských anketách časopisů o bydlení tyhle domy velmi často obsazovaly (a dodnes sem tam obsazují) přední místa.

Když se začal stavět další dům obecnější formy, zajásal jsem. Znamenalo to kromě jiného, že se svého středostavovského standardu konečně i u nás domáhají běžná zaměstnání, učitelé, knihkupci, úředníci, doktoři i zaměstnanci plynáren. Lidé, kteří díky svému vzdělání, přemýšlivému založení a ovšem také omezenému zdroji financí, opravdu zvažují co si postavit. Výsledkem byl kolem přelomu století už poměrně hojný kultivovaný domek se sedlovou střechou se sklonem 15 - 35°, oboustranně ukončenou štítů. V ideálním, výtvarně příznivějším provedení jsou štíty vyzděny nad střešní rovinu a končí oplechovanou štítovou atikou, v tom rozpačitéjším provedení mívá střecha ve štítech přesah a tím vyvstává potřeba vyrovnat se tu nějak i s čely vaznic, což domu propůjčuje vzhled někdy až příliš „chaloupkovitý“. Tuhle stavbu pro sebe nazývám prostě *Archa*, jednak pro její opravdu oproštěný archetypální tvar, také ovšem pro naději,

kteřou začala skýtat stejně jako biblické plavidlo Noemovo. Dispozice se střední chodbou, na jih místnosti obytné s velkými prosklenými plochami, na sever pomocné s okny vodorovně protáhlými. Lapidární, přesvědčivé, minimalistické. A úsporné, jak z hlediska nákladů pořizovacích, tak provozních (zvláště pro svou kompaktnost).

V socialistické éře bývala dosti rozšířená břizolitová krychle se stanovou střechou, *vila á la traktorista*. Mohutný žulový sokl, v částečném suterénu garáž, sklad harampádí a kotelna s uhelnou, nad tím dvě patra s trojdílnými panelákovými okny, spojení interiéru se zahradou veškeré žádné. Nová doba ji změnila k nepoznání: usadila na terén, otevřela do zahrady, část vrchního podlaží mezi okny, většinou v pruhu vysokém asi 120 - 150 cm obložila dřevěným obkladem. Výtvarnická finta spočívá v odlehčení celého vrchního podlaží právě tím, že se provede obklad (či kontrastní barevný nátěr) jen v pruhu, vysokém sotva jeho polovinu. Dům tak vypadá nižší a přízemí, dosahující k parapetům vrchních oken v jednolité omítce bez římsy, je nejen přirozené, ale stává se i jakýmsi ozvukem opravdových antických či renesančních vil s jejich *piano nobile* (poschodím vznešeným). Stanová či jen krátká valbová střecha s vodorovně provedeným přesahem a nevelkým sklonem pak dům završuje s jistou samozřejmou svrchovaností - jiný tvar si tu dost dobře nepředstavíte. Výhodou tohohle formování bývá i skutečnost, že pokoje v horním podlaží mají plnou výšku i u obvodové stěny, žádné zkosení stropu se tu nekoná a přesto dům nepůsobí převýšeně. Podle plzeňského kolegy architekta Ulče, pro kterého je tohle řešení opravdu favorizovanou formou, říkávám těmto domům *Villa Ulciese*. Rohová okna, mírně odstoupený obkladový pás za líc hlavní fasády, představená kovová pergola - péče o detail udělá z tohohle domu opravdu působivé dílo.

Přízemní bungalov je také k vidění v našich zeměpisných šířkách vlastně až v posledních létech. Svou materii rozprostírá po stavebním pozemku v jediné přízemní úrovni, jeho zastavěná plocha tedy bývá zhusta větší než u domů dvojpodlažních. Bungalov by ovšem nikdy neměl zvýrazňovat svou rustikalitu či dokonce snahu o reprezentativnost, to je směšné jako *sudkulatý rystupije* hloupého Honzy. Stejně, jako je-li jeho střecha provedena se sklonem nad 30° a s velkými přesahy: učiněný *dědeček Hříbeček* z Mrazíka ! Je-li naopak svižnou „loveckou“ chatou, nejlépe ve formě dřevostavby či s použitím dřeva na obklady, bez dekorativních pokleslostí (prominout se dají jen ty v „koloniálním“ stylu, ať už to znamená cokoli...), ukazuje svého majitele jako člověka rozumného, který upřednostnil příjemné a pohodlné bydlení na jediné úrovni před předvádívou reprezentativností. Výhodou přízemního či atriového řešení je také skutečnost, že se i běžný domek o třech či čtyřech ložnicích dá púdorysně formovat do

složitějšího tvaru - od písmene L, přes T či U až třeba po H, F či E a diverzifikovat tak prostor kolem domu od poloveřejného po zcela intimní, uzavřený před pohledy zvenčí. To se vám u dvojpodlažního domu podaří jen výjimečně, nebude na to dost hmoty. Podle oblíbené halekačky od Beatles přezdívám dosti láskyplně těmhle domům *Billovy chajdy*.

Přízemní bungalov v jeho současné podobě se někdy dá působivě zastřešit pultovou střechou. Tahle forma sama o sobě poskytuje dvě nabídky: výtvarnickou lapidárnost a funkční výhodu v tom, že u jedné stěny dostáváme možnost udělat vyšší strop pokoje. Nevím vlastně s jistotou proč, ale nepamatuji se z našich krajů před listopadem 1989 na jedinou realizaci rodinného domu s pultovou střechou. Snad to bylo tím, že tašková krytina se dá použít pro střechy o sklonu větším než 24 - 27°, což je pro pultovou střechu sklon většinou přílišný. A krýt dům plechem, který by bylo nutné neustále natírat? Do toho tehdejší stavebník zkrátka nešel. Proto jsou i dnes u nás tyhle domy pořád dosti zvláštní a neokoukané - a tím ovšem i působivé. I dvojpodlažní dům tvaru *Archa*, zakrytý pultovou střechou, v sobě pro mě nese určitý efemérní závan jižních krajin, *kde slunce zlatí piniové svahy*. Neznám navíc domovní formu, která by byla náročnější na detail: lapidárnost, snad až její vulgárnost chce zkrátka své a dům jakékoli neumětelské a dekorativní přešlapy tvrdě trestá. *Tsunami*, tak říkám domu s více pultovými střechami, obrácenými k sobě pod různými úhly: působivé, stejně jako výtvarně nesnadné. I ve vlnách tsunami je přece jistý, byť extrémní přírodní řád. Mám tyhle domy velmi rád.

Poslední kategorií je funkcionalistická (lépe snad modernistická) vila. Nic nového pod sluncem, řeknete si - a máte jistě pravdu. Od časů Le Corbusierových už nějaká ta voda do moře opravdu stekla. Právě tohle ovšem byly stavby, které zásadně a do veliké hloubky ovlivnily to, čemu se dá říci duch 1. republiky. Plohostřeché vily s velkými pásovými okny k naší demokracii patří jako jeden z jejích symbolů: TGM, legionáři, Baťa, Mac Frič, úspěchy českých inženýrů a dělníků všude po světě, ostrov svobody v hnědém moři a funkcionalismus jako mezinárodní sloh s československými prvky, to jsou dodnes obecné markanty této doby. (Pro komunisty to asi bude jinak: duchovský viadukt, slavný jednadvacátý a Kléma, co měl pod čepicí. Ale takovým už není pomoci...). Právě tenhle způsob stavění (a myšlení, ovšem) v socialistické čtyřicetiletce nesmírně zdegeneroval: do smutných šedých panelových sídlišť či do dokonale „bezpohlavních“ krychlí rodinných „vil“, obklopených garážemi, kůlnami, králíkárnami a kurníky v českých vesnicích. Po sametové revoluci se mu architekti věnují s novou chutí, stále častěji nacházejíce stejně naladěné klienty. A je to dobře znát - z některých takových staveb se vážně tají dech. Když je

vidím, vždy mě to utvrdí v pocitu, že jsme před dvaceti léty nastoupili znovu do správného vlaku: kolem uší mi sviští svoboda, světlo, naděje a hygiena. Takovým vilám nijak nepřezdívám. Jen tiše smekám.

Ing. arch. Jan Rampich